

УДК 159.9:316.627(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-4>

ПРОСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Калашникова Людмила Володимирівна,

старший викладач кафедри психології

та соціальної роботи

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID ID: 0009-0002-3299-2828

У статті проаналізовано розуміння сутності просоціальної поведінки як наукового феномену, що лежить в основі налагодження продуктивних діалогічних соціальних зв'язків, суттєвими ознаками яких є втілення в міжособистісні стосунки гуманістичних цінностей, альтруїзму, взаємодопомоги, заступництва, співпереживання та співчуття. Висвітлено історичний генезис становлення проблеми вивчення просоціальної поведінки в зарубіжній та вітчизняній психології. Вказано на домінування лінії наукового пошуку, відповідно до якої дослідження просоціальної поведінки здійснюється в контексті вивчення суміжних наукових проблем: альтруїзму, емпатії, морального розвитку особистості та гуманних стосунків. Зазначається, що тільки останнім часом спостерігається становлення просоціальної поведінки в якості самостійного предмету дослідження українських науковців.

Узагальнено позиції вітчизняних та західних учених щодо суттєвих ознак просоціальної поведінки – ціннісного ставлення до навколишніх та прагнення поліпшити їх стан. З'ясовано змістову неоднорідність просоціальної поведінки як цілісного конструкту, елементами якого є альтруїстичні, допомагальні, кооперативні та власне просоціальні вчинки, в основу опису яких покладено мотиваційну складову як внутрішню детермінанту просоціальної поведінки, що має его-альтруїстичну спрямованість. Розглянуто ціннісні орієнтації як детермінанти просоціальної поведінки, дієвість яких зростає за умови переходу з декларативного рівня на рівень системи переконань.

Автори проаналізували погляди науковців, які досліджували просоціальну поведінку, з огляду принципу діяльнісного опосередкування, відповідно до якого спільна діяльність виступає необхідною умовою існування та засобом формування просоціальної поведінки.

У статті розкрито одну із сучасних тенденцій у розробці проблеми дослідження феномену просоціальної поведінки, відповідно до якої суспільно корисна поведінка виступає складовою соціальної компетентності, що лежить в основі гуманізації міжособистісних стосунків. Проаналізовано позиції науковців щодо сутності поняття «соціальна компетентність» з огляду основних позицій діяльнісного та інтегрального наукових підходів. Розглянуто соціальну компетентність як підґрунтя для ефективної взаємодії людей в соціальному середовищі та як інтерактивну характеристику особистості, до складу якої входять соціальні знання, уміння та навички, досвід конструктивної взаємодії з навколишніми, цінності та якості, що забезпечують, у вузькому розумінні, підвищення рівня адаптованості та комфортності особистості в певних соціальних спільнотах та, в широкому розумінні, призводять до діалогічності й гуманізації міжособистісного простору загалом. Висвітлено погляди вчених, які вважають просоціальну поведінку ключовим структурним елементом соціальної компетентності.

Ключові слова: просоціальна поведінка, внутрішні детермінанти, его-альтруїстична спрямованість, соціальна компетентність.

Kalashnykova Liudmyla. Prosocial behavior in the context of formation social competence

The article analyzes the understanding of the essence of prosocial behavior as a scientific phenomenon that underlies the establishment of productive dialogical social relations, the essential features of which are the embodiment of humanistic values, altruism, mutual assistance, intercession, empathy and compassion in interpersonal relations. The historical genesis of the formation of the concept of "prosocial behavior" in foreign and domestic psychology is highlighted. The dominant line of scientific research is indicated, according to which the study of prosocial behavior is carried out in the context of the study of related scientific problems: altruism, empathy, moral development of the individual and humane relations. It is noted that only recently the emergence of prosocial behavior has been formed as an independent subject of research by Ukrainian scientists.

The positions of domestic and western scientists regarding the essential signs of prosocial behavior - a valuable attitude towards others and the desire to improve their condition – are summarized. The content heterogeneity of prosocial behavior as a whole construct, the elements of which are altruistic, helpful, cooperative and actually prosocial actions, whose description is based on the motivational component as an internal determinant of prosocial behavior that has an ego-altruistic orientation, is clarified. Value orientations are considered as determinants of prosocial behavior, the effectiveness of which increases with the transition from the declarative to the level of the belief system.

The authors analyzed the views of scientists who studied prosocial behavior from the perspective of the principle of activity mediation, according to which joint activity is a necessary condition for existence and a means of formation of prosocial behavior.

The article reveals one of the modern trends in the development of the problem of research of the phenomenon of prosocial behavior, according to which socially useful behavior is a component of social competence, which is the basis of the humanization of interpersonal relations. The positions of scientists regarding the essence of the concept of “social competence” based on a review of the main positions of activity and integral scientific approaches are summarized. Social competence is considered as a basis for effective interaction of people in social environment and as an interactive characteristic of a personality, which includes social knowledge, abilities and skills, experience of constructive interaction with others, values and qualities that ensure, in a narrow sense, an increase in the level of adaptability and personal comfort in certain social communities and, in a broad sense, leads to dialogicity and humanization of the interpersonal space in general. The views of scientists who consider prosocial behavior as a key structural element of social competence are highlighted.

Key words: prosocial behavior, internal determinants, ego-altruistic orientation, social competence.

Вступ

Україна переживає складний період свого історичного становлення як незалежної європейської держави, суттєвою ознакою якого є переосмислення стратегічних орієнтирів розвитку та своєї ролі в історії людства. Війна, що триває на теренах нашої країни, актуалізувала низку соціально-економічних, політичних, ідеологічних і, навіть, духовних проблем.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням сусідньої держави український народ демонструє яскраві зміни світоглядних тенденцій. Йдеться про активний розвиток національної свідомості та самоідентичності українців, суттєве зростання їх громадянської активності, консолідацію навколо національної ідеї, довіру до Президента, державних інституцій та до Збройних сил України, єдність у баченні умов миру та майбутнього України, зростання євроатлантичних настроїв та толерантного ставлення до найбільш уразливих груп населення. Вказані тенденції є яскравим свідченням формування соціальної компетентності населення України, суттєвою ознакою якої є просоціальна поведінка. Створення сприятливих умов для формування такої поведінки розглядається науковцями як ефективний спосіб втілення в життя концепції національного відродження та гуманізації українського суспільства.

Аналіз наукових досліджень та публікацій засвідчує, що сутність полінаукового поняття «просоціальна поведінка» («prosocial behavior»), що зазвичай трактується як широкий спектр добровільних вчинків, спрямованих на поліпшення стану, задоволення потреб та здійснення допомоги навколишнім без чіткої орієнтації її суб'єкта на отримання винагороди для себе, розглядається не тільки в психології, але й у філософії, етиці, педагогіці, соціології та теології.

До шістдесятих років минулого сторіччя просоціальна поведінка залишалася на маргінесах наукового інтересу. Л. Пеннер був одним із перших, хто започаткував дослідження цього феномену в психології. У наукових доробках Дж. Аронфрід, В. Білські, В. Джеймса, Д. Кенрика, Л. Мерфі, З. Скорни, В. Стауба, Р. Чалдіні чітко виокремлюються тенденції щодо трактування просоціальної поведінки як позитивної, конструктивної, спрямованої на користь навколишніх та доцільності розглядати її в якості цілісного конструкта, складовими якого виступають альтруїзм, співробітництво, допомога, сприяння та симпатія до потенційного об'єкта просоціальної поведінки [16].

У вітчизняній психології просоціальна поведінка активно вивчається з другої половини ХХ сторіччя. Вперше в монографії Х. Хекхаузена «Мотивація та діяльність» було висвітлено результати наукових досліджень психологів, присвячених вивченню сутності просоціальної

поведінки [15]. У науковій літературі поруч із поняттям «просоціальна поведінка» використовується «суспільно корисна поведінка» та «гуманні способи взаємодії», які за змістовим наповненням є синонімічними.

Аналіз наукових доробок з вказаної тематики дозволяє констатувати домінування досліджень, спрямованих на певний різновид просоціальної поведінки (К. Данфілд, А. Ейдінлі, Н.В. Корчакова, М.М. Наконечна, М.В. Петренко та інші). Поруч із акцентуванням уваги на поведінковій складовій, вчені найчастіше кладуть у контекст вивчення просоціальної поведінки емпатію (Л.П. Виговська, Л.П. Журавльова, Т.В. Коломієць, Н.В. Корчакова, В.І. Кротенко, О.І. Кульчицька, О.І. Міхеєва, О.А. Орищенко), моральний розвиток особистості (І.Д. Бех, М.В. Савчин, С.О. Ставицька, Р.В. Павелків, С.Г. Якобсон) та чуйність, милосердя й гуманні стосунки (Л.В. Данілова, Л.В. Іваненко, В.Н. Куниціна, Г.М. Свідерська), які по своїй сутності розуміються еквівалентами просоціальної поведінки, суттєвою ознакою яких є ціннісне ставлення до навколишніх. Найчастіше така поведінка трактується як суспільно корисна та соціально бажана й одночасно як діаметрально протилежна по відношенню до асоціального полюсу поведінки.

Однією із сучасних тенденцій у розробці проблеми дослідження феномену просоціальної поведінки виступає інтеграція наукових зусиль, спрямованих на віднаходження зв'язку між суспільно корисною поведінкою та формуванням соціальної компетентності, суттєвими ознаками якої є збалансоване існування індивіда в соціумі та гуманізація міжособистісного простору. В першу чергу йдеться про результати наукових розвідок Н.В. Корчакової [4; 5], І.Я. Мельник [6] та Р.В. Павелків [8].

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на сутність просоціальної поведінки як суттєвої ознаки соціальної компетентності з огляду різних наукових парадигм.

Матеріали та метод

Для успішної реалізації поставленої задачі було здійснено теоретичний аналіз та узагальнення наукових доробок з означеної тематики, який відбувався на основі інтеграції ідей еволюційного, нормативного, соціального, діяльнісного та диспозиційного наукових підходів, представники яких намагаються пояснити сутність просоціальної поведінки через призму її детермінант [8].

Методологічну основу дослідження склали ідеї духовного розвитку особистості М.Й. Боришевського, діалогічного підходу Г.В. Дьяконова та теорії особистісно-орієнтованого виховання І.Д. Беха, з огляду яких просоціальна поведінка розуміється як інтегрована соціально-психологічна характеристика соціальної взаємодії, в основі якої лежить толерантне ставлення до навколишніх та гуманні міжособистісні стосунки між учасниками взаємодії.

Узагальнюючи провідні ідеї наукових підходів щодо сутності просоціальної поведінки та її детермінант, можна констатувати, що така поведінка досліджується вченими в контексті соціальної взаємодії, результатом якої слугують вчинки, що мають суспільно корисну спрямованість.

Результати

Аналіз наукових розвідок зарубіжних та вітчизняних учених дає підставу стверджувати, що психологічний ракурс аналізу проблеми дослідження сутності просоціальної поведінки пов'язаний із вивченням її змістової неоднорідності.

В. Білські, Р. Кайл, Н.В. Кончакова, С. Міллер, Р.В. Павелків, М.В. Петренко, Р. Чалдіні та інші вчені розглядають просоціальну поведінку як цілісний конструкт, до складу якого входить широкий спектр вчинків, суттєвими ознаками яких є ціннісне ставлення до навколишніх та прагнення поліпшити їх стан. У ролі таких вчинків можуть виступати альтруїстичні, допомогальні, кооперативні та власне просоціальні. Українська дослідниця Н.В. Корчакова поруч із короткотривалими формами просоціальної поведінки – допомога, ресурсний обмін, заступництво, емоційна підтримка, пропонує виділяти й довготривалі просоціальні поведінкові тенденції – донорство та волонтерство [4].

Однак, незважаючи на існування широкого спектру різновидів просоціальної поведінки, необхідно вказати, що саме альтруїзм, що полягає в безкорисливому прагненні людини служити навколишнім та в готовності пожертвувати заради них своїм благополуччям й особистісними інтересами, найчастіше ототожнюється з просоціальною поведінкою. Здійснюючись в інтересах окремих людей, груп чи суспільства в цілому, альтруїстична поведінка завжди пов'язана з альтруїстичними мотивами, з нехтуванням особистісними інтересами та супроводжується специфічними альтруїстичними переживаннями [10].

Варто зазначити, що ототожнювати змістову сутність просоціальної та альтруїстичної поведінки недоречно. Передовсім означені форми поведінки різняться мотиваційно. Якщо в основі першої лежить его-альтруїстична спрямованість, то здійснення другої стимулюється альтруїстичними безкорисливими мотивами. Крім того, в діаді «просоціальна та альтруїстична форми поведінки» існує невідповідність щодо обсягу цих понять. Просоціальна поведінка, що включає різні форми, є більш широкою категорією, порівняно з альтруїстичною, яка реалізується лише через вчинки, в основі яких лежать почуття відповідальності за інших та прагнення надати їм допомогу без очікування власної вигоди.

Поруч із альтруїстичними поведінковими актами просоціальна поведінка може втілюватися й за рахунок вчинків, у результаті яких відбувається задоволення інтересів як тих, хто потребує допомоги, так і суб'єктів поведінки. Мова йде про взаємну допомогу, кооперативну та допомагальну форми поведінки, суттєвими ознаками яких є співробітництво, допомога та взаємна підтримка учасників взаємодії.

Р. Триверс, який увів поняття «взаємної допомоги» в сучасну еволюційну теорію, вказував, що така поведінка виникає як відповідь суб'єкта на попередню допомогу, що була надана йому з боку навколишніх [20]. С. Мілгрем та Е. Стауб у ролі кооперативної розуміють таку форму поведінки, що передбачає реалізацію власних та чужих інтересів із взаємною користю для усіх учасників взаємодії. Я. Рейковський пропонує розрізняти два види кооперативних дій: у реалізації перших, спрямованих на досягнення власного благополуччя, особистість прагне не спричиняти збитків навколишнім; під час здійснення других – на перший план виступає користь для інших людей.

Якщо західні вчені в основу розуміння взаємної допомоги, кооперативної та допомагальної форм поведінки кладуть норму взаємності, то вітчизняні – здатність суб'єкта поведінки зміщувати власні інтереси на другий план і співвідносити їх із інтересами людини, яка знаходиться в скрутному стані. Як вказує М.М. Наконечна, подібна трансформація призводить до виникнення тимчасового гармонійного співвідношення між полюсами взаємин «Я» та «Інші», що виражається в прагненні суб'єкта поведінки враховувати як власні, так і інтереси іншої людини, координуючи їх [7].

Беручи за основу суспільно-корисну спрямованість просоціальної поведінки, науковці ототожнюють її і з гуманістичною (В.В. Абраменкова, Г.О. Балл, І.Д. Бех, Ж.М. Маценко, О.О. Смирнова, О.В. Столяренко) та милосердною (Л.В. Данілова, Л.В. Іваненко, І.О. Княжева) формами, що реалізуються в актах солідарності, піклування, взаємодопомоги, співучасті та активного співпереживання.

Беручи за основу погляди науковців на існування різних форм просоціальної поведінки, можна констатувати, що всі вони демонструють позитивну спрямованість та ціннісне ставлення її суб'єкта до навколишніх. Однак для розуміння сутності таких вчинків важливо усвідомлювати їх мотиваційне підґрунтя. Д. Батсон, Н. Ейзенберг, Г. Маррей, Х. Хекхаузен та інші вчені наголошують на тому, що в основі альтруїстичних вчинків лежить особливий мотив альтруїзму, що виявляється в прагненні допомагати іншій людині чи піклуватися про неї, незважаючи на витрати, які з цим пов'язані [13; 14; 15]. Всі ж інші форми просоціальної поведінки мають его-альтруїстичну спрямованість. Подібну позицію відстоюють як західні (Д. Батсон, Дж. Клері, А. Омото, Ш. Шварц та інші), так і вітчизняні (І.М. Багмет, І.Д. Бех, О.О. Єжова,

С.С. Занюк, Ж.М. Маценко, М.В. Петренко та інші) вчені, які вказують на те, що егоїстичні та альтруїстичні мотиви виникають у потенційного суб'єкта просоціальної поведінки за умови виникнення та усвідомлення ним дистресу під час сприймання скрутної ситуації, до якої потрапила інша людина. Поруч із альтруїстичними, серед мотивів, в основі яких покладено прагнення суб'єкта зменшити дистрес іншої людини, дієвими виступають і мотиви морального співчуття, в основу яких покладено ідентифікаційно-емпатичне злиття, отождоження, співчуття та співпереживання з потенційним об'єктом просоціальної поведінки [9].

Серед мотивів, які мають егоїстичне спрямування, дієвими є: 1) мотиви, що пов'язані з прагненням суб'єкта зменшити власний дистрес [17]; 2) мотиви самоповаги, що ґрунтуються на прагненні потенційного суб'єкта поведінки відповідати позитивному образу «Я» загалом, та його моральним аспектам зокрема [9]; 3) мотиви морального обов'язку, в основі яких лежить прагнення особистості одержати моральне задоволення від здійсненого вчинку та відчути самоповагу й гордість за себе [4].

Н.В. Корчакова, беручи за основу его-альтруїстичну спрямованість просоціальної поведінки, наголошує на існуванні трьох поведінкових тенденцій, в основі яких лежить: відчуття Іншого, здатність працювати з Іншим та схильність виявляти елементи турботи про Іншого. Перша тенденція пов'язана з розвитком емоцій, що орієнтовані на Інших. Реалізується вона через емпатію, симпатію, дружлюбність, чуйність. Друга – лінія готовності суб'єкта поведінки до співпраці з Іншим об'єднує поведінкові акти допомоги. Третя лінія видів суспільно корисної поведінки пов'язана з аналізом здатності суб'єкта поведінки піклуватися про людей, ділитися ресурсами й реагувати на потреби та бажання Іншого [5, с. 51].

Узагальнюючи погляди науковців на своєрідність мотиваційної детермінанти просоціальної поведінки, необхідно наголосити на її его-альтруїстичній спрямованості, що демонструє існування її двоцентричності, де полюс «Необхідного» співвідноситься з прагненнями потенційного суб'єкта просоціальної поведінки поліпшити стан «Іншого», а полюс «Бажаного» – з власними потребами, інтересами, прагненнями. За такої умови здійснення суспільно корисного вчинку є свідченням встановлення хоча б ситуативної та часткової гармонії між двома полюсами мотиваційної системи, в результаті якої виникає ціннісне ставлення до «Я» та «Інших», взаємопроникнення та прийняття один одного.

Однією із тенденцій у розробці проблеми дослідження просоціальної поведінки, як наукового феномену, є інтеграція наукових поглядів, відповідно до яких підґрунтям просоціальної поведінки слід розглядати прийняття особистістю гуманістичних цінностей й включення їх до системи особистісних цінностей. Е. Шпрангер одним із перших вказував, що альтруїзм виступає центральною цінністю для соціального типу особистості, у наукових доробках Ф.Е. Василюка, Н.В. Корчакової, Р.В. Павелків, В.А. Ядова вказується на існування залежності між рівнем просоціальності поведінки та здатністю її суб'єкта поширювати гуманістичні цінності не тільки по відношенню до рідних та близьких, але й до незнайомих людей.

Варто зазначити, що вагомий внесок у розуміння ролі ціннісних орієнтацій, як детермінанти просоціальної поведінки, зробив український психолог І.Д. Бех, який наголошує на тому, що життєві цінності, як система усвідомлених внутрішніх стандартів й відношень до дійсності, здатні спрямовувати й спонукати особистість до здійснення певних поведінкових стратегій. Зокрема, вчений вказує, що в основі здійснення добродійних дій лежить саме ціннісне ставлення суб'єкта поведінки не тільки до навколишніх, але й до себе [1]. Подібна думка зустрічається і у Б.С. Братуся, який в структурі ціннісної сфери особистості виокремив егоцентричний, групоцентричний, просоціальний (гуманістичний) та есхатологічний рівні, що здатні вплинути на ставлення людини до навколишніх та до себе. В основу просоціального (гуманістичного) рівня Б.С. Братуся поклав ставлення до іншої людини (оточення чи людства в цілому) як до такої, що має самоцінність. Такий тип спрямованості передбачає, з одного боку, сприймання іншої людини як такої, яка має цінність, а з іншого – поширення принципу самоцінності на

людську спільноту. Саме за такої умови спостерігається внутрішня готовність потенційного суб'єкта просоціальної поведінки здійснити вчинок, спрямований на користь навколишнім.

Беручи за основу існування ієрархічної структури цінностей, можна передбачити, що реалізація просоціальної поведінки відбувається за умови переходу ціннісного ставлення до навколишніх та до себе з декларативного рівня (в основі якого лежить уявлення про справедливість) на рівень системи переконань особистості (що включає відповідальність суб'єкта поведінки та його орієнтацію на совість). Йдеться про вчинковий спосіб існування людини, при якому кожен вчинок виступає свідомою дією, в якій особистість виявляє своє ставлення до інших людей, до себе, групи чи суспільства в цілому.

Вагомий внесок у розбудову наукової концепції суспільно корисної поведінки зробили українські вчені Т.Ф. Алексєєнко, І.Д. Бех, А.П. Данілова, К.Г. Дорошенко, В.І. Кириченко, які вивчали її з огляду принципу діяльнісного опосередкування, відповідно до якого саме спільна добродійна та доброзичлива діяльність виступає необхідною умовою існування та засобом формування гуманних стосунків, співробітництва, взаємодопомоги та вміння діяти в інтересах навколишніх. У ході експериментальних досліджень було підтверджено, що просоціальна поведінка набуває моменту буття за умови залучення дитини до видів діяльності, що ґрунтуються на взаєморозумінні та взаємній допомозі. Результати сучасних наукових доробок підтверджують, що формування просоціальної поведінки успішно відбувається під впливом позитивного мікросередовища, що ґрунтується на принципах демократичного, конструктивного та діалогічного виховного впливу з боку найближчого референтного оточення [3; 11].

Аналіз наукових розвідок дозволив виокремити ще одну сучасну тенденцію в дослідженні феномену просоціальної поведінки. Йдеться про зміщення вивчення просоціальної поведінки в площину соціальної компетентності, під якою розуміють сформовану здатність особистості орієнтуватися в соціальних умовах, які постійно змінюються, конструктивно взаємодіяти з навколишніми, діалогічно приймати рішення й брати на себе відповідальність за їх реалізацію, демонструвати єдність особистісних та суспільних інтересів.

Поняття «соціальна компетентність» вперше трактувалося Г. Ротом як різновид компетентності людини, що лежить в основі її взаємодії з навколишніми [19]. В основу тлумачення сутності цього поняття найчастіше кладуть діяльнісний та інтегральний підходи. Відповідно до першого, соціальна компетентність лежить в основі конструктивної взаємодії членів групи, в умінні ефективно спілкуватися та досягати бажаних для учасників взаємодії цілей (Б. Кремс, В.М. Куніцина, В. Сейд та інші). За діяльнісного підходу соціальна компетентність розуміється як система знань про навколишню дійсність та про себе, продуктивних умінь і навичок соціальної взаємодії, типів соціальної поведінки, що дозволяє особистості швидко й ефективно адаптуватися в соціумі, що постійно змінюється, приймати правильні рішення, продуктивно діяти відповідно до обставин, що склалися.

З огляду інтегрального підходу соціальна компетентність трактується як інтерактивна характеристика особистості, що включає сукупність її соціальних знань, умінь і навичок, досвіду, цінностей та якостей, які забезпечують гуманізацію міжособистісного простору, сприяють підвищенню рівня комфортності та адаптованості людини в соціальних спільнотах, формують відчуття взаємної відповідальності, психологічної захищеності та підтримки (Б.А. Жиганов, Н.В. Ляхова, І.Я. Мельник, Р.Л. Скірко, В.В. Цветков та інші). Так, Н.Н. Беденко, Б.А. Жиганов, Н.В. Ляхова, Г.Л. Парфьонова в ролі складових соціальної компетентності розглядають вміння ефективно співпрацювати з іншими, приймати іншого таким, яким він є, поважати його, позитивно ставитися до себе та до навколишніх.

Узагальнюючи погляди вчених на сутність соціальної компетентності, можна зазначити, що формат цього наукового феномену охоплює не тільки знання особистості про навколишню дійсність та про себе, ефективні соціальні уміння і навички взаємодії з навколишніми, продуктивність поведінки в соціальних ситуаціях, уміння досягати бажаного результату під час

взаємодії, але й розвиток соціально значущих якостей особистості, їх інтеграцію, що дозволяє швидко й адекватно адаптуватися у соціумі. Йдеться про складну ієрархічну структуру, до складу якої входять когнітивно-мотиваційний, рефлексивний та операційно-технологічний компоненти. На думку І.Я. Мельник, просоціальна поведінка є складовою саме когнітивно-мотиваційного компоненту соціальної компетентності, до складу якої входять: знання, соціальні уявлення та система цінностей особистості, соціальний інтелект, дивергентне мислення, творчий пошук, планування власного життєвого сценарію, знання життєвих криз, розуміння соціальної дійсності тощо [6]. Дійсно, просоціальна поведінка забезпечує формування переконань, дає можливість особистості самовизначитися в системі ціннісних орієнтацій та діяти на користь навколишнім. Саме здатність встановлювати та підтримувати конструктивні партнерські стосунки з навколишніми і лежить в основі соціальної компетентності особистості. Як засвідчують результати емпіричних досліджень, умовами формування такої компетентності слугують формування соціального досвіду особистості, залучення до конструктивного та діалогічного міжособистісного спілкування з навколишніми, розвиток соціального інтелекту та суспільно корисних якостей особистості.

Висновки

Узагальнюючи матеріал, викладений у статті, можна констатувати, що хоча сутність просоціальної поведінки й трактується з огляду різних наукових підходів та у контексті дослідження багатьох наукових проблем, однак єднальною ідеєю є її суспільно корисна спрямованість, ціннісне ставлення до навколишніх та прагнення поліпшити їх стан. Таку поведінку слід розглядати цілісним конструктом, до складу якого входить широкий спектр вчинків, що мають егоальтруїстичну спрямованість та демонструють втілення просоціальних ціннісних орієнтацій особистості в реальні поведінкові акти, в результаті яких спостерігається поліпшення стану об'єкту просоціальної поведінки.

Беручи до уваги своєрідність наслідків просоціальної поведінки, в ролі яких виступає гуманізація міжособистісного простору, підвищення рівня комфортності та адаптованості особистості в соціальних спільнотах, почуття взаємної відповідальності, психологічна захищеність та підтримка, можна констатувати доцільність розглядати просоціальну поведінку в ролі суттєвого показника сформованої соціальної компетентності.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток соціальної компетентності у майбутніх психологів.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у двох книгах. Книга перша. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 278 с.
2. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
3. Виховання особистості у доброзичливій діяльності : методичний посібник / Алексеєнко Т.Ф., Данілова А.П., Малиношевський Р.В. та ін. ; під заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2015. 192 с.
4. Корчакова Н.В. Вікова генеза просоціальної особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2018. 565 с.
5. Корчакова М.Й. Просоціальність особистості: становлення та розвиток : монографія. Рівне : Волинські обереги, 2017. 440 с.
6. Мельник І.Я. Просоціальна поведінка як складова соціальної компетентності. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: збірник наукових праць: наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2010. Випуск 43. С. 60–62.
7. Наконечна М.М. Допомога іншому: психологічний аспект : монографія. Київ : Видавництво Дім «Слово», 2012. 184 с.
8. Павелків Р.В., Корчакова Н.В. Просоціальний розвиток особистості. Рівне : Видавець О. Зень, 2013. 383 с.

9. Петренко М.В. Психологічні особливості мотивації просоціальної поведінки в студентському віці (на прикладі ставлення до донорства крові) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. Наук : 19.00.07. Харків : ХНПУ, 2012. 18 с.
10. Стецько І.І. Виховання альтруїзму у старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. Наук : 13.00.07. Київ, 2011. 19 с.
11. Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : монографія / Кириченко В.І., Єжова О.О., Нечерда В.Б. /за заг. ред. д. п. н. Кириченко В.І. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2016. 244 с.
12. Bauman D.J., Cialdini R.B., Kenrick D.T. Altruism as hedonism: Helping and self-gratification as equivalent responses. *Journal of personality and social psychology*. 1981/6. American Psychological Association. 1981. P. 1039.
13. Batson C.D. The altruism question: Toward a social-psychological answer. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1991. 268 p.
14. Eisenberg N. Altruistic emotion, cognition, and behavior. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1986. 256 p.
15. Heckhausen J. & Heckhausen H. Motivation and action: Introduction and overview. Cambridge University Press, 2008. 852 p.
16. Kenrick D.T., Neuberg S.L., Cialdini R.B. Social psychology. Goals in interaction (5 th ed.). Boston, MA : Allyn & Bacon, 2010. 256 p.
17. Myers D.G. Social psychology. New York: Mc Graw Hill, 2008. 794 p.
18. Oliner S. & Oliner P.M. The altruistic personality: *Rescuers of Jews in Nazi Europe*. New York: The Free Press, 1988. 450 p.
19. Roth H. *Padagogische Anthropologie*. Berlin, 1969. 268 s.
20. Trivers R.L. Social evolution. Menlo Park, CA: Benjamin / Cummings, 1985. 462 p.

References:

1. Beh, I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti: u dvokh knyhakh*. Knyha persha. Osobystisno-orientovanyi pidkhd: teoretyko-tekhnologichni zasady [Education of personality: in two books. The first. Person-oriented approach: theoretical and technological foundations]. Kyiv: Lybid. 278 p. [in Ukrainian].
2. Boryshevskiy M.Y. (2010). *The way to yourself: From the foundations of subjectivity to the heights of spirituality: a monograph*. [Doroha do sebe: Vid osnov subiektnosti do vershyn dukhovnosti: monohrafiia.] K.: Akademydav. 416 p. [in Ukrainian].
3. Alekseenko T.F., Danilova A.P., Malynoshevskiy R.V. etc. (2015). *Personal education in benevolent activities: methodical guide*. [Vykhovannia osobystosti u dobrozhychlyvii diialnosti: metodychnyi posibnyk.] / under generaled. T.F. Alekseenko. Nizhin: PP Lysenko M.M. 192 p. [in Ukrainian].
4. Korchakova, N.V. (2018) *Vikova heneza prosotsialnosti osobystosti* [Age -related genesis of personality prosociality: diss. ... dr. Psychol. Sciences: 19.00.07 / National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. Kyiv. 565 p. [in Ukrainian].
5. Korchakova M.Y. (2017). *Prosocial personality: formation and development: monograph* [Prosotsialnist osobystosti: stanovlennia ta rozvytok: monohrafiia]. Rivne: Volynsky charms. 440 p. [in Ukrainian].
6. Melnyk, I. Ya. (2010). *Prosotsialna povedinka yak skladova sotsialnoi kompetentnosti* [Prosocial behavior as a component of social competence. Updating of the content, forms and methods of teaching and upbringing in educational institutions: a collection of scientific works: scientific notes of the Rivne State Humanities University]. Rivne: RDSU. Issue 43. P. 60-62. [in Ukrainian].
7. Nakonechna M.M. (2012). *Helping others: psychological aspect: monograph*. [Dopomoha inshomu: psykholohichni aspekt: monohrafiia]. Kyiv: Slovo Publishing House. 184 p. [in Ukrainian].
8. Pavelkiv, R.V., Korchakova, N.V. (2013). *Prosotsialnyi rozvytok osobystosti* [Prosocial personality development]. Rivne: Publisher O. Zen. 383 p. [in Ukrainian].
9. Petrenko M.V. (2012). *Psychological peculiarities of the motivation of prosocial behavior in student age (on the example of the attitude to blood donation): autoref. thesis for obtaining sciences. candidate degree psychol.* [Psykholohichni osoblyvosti motyvatsii prosotsialnoi povedinky v studentskomu vitsi (na prykladi stavlennia do donorstva krovi): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykol. nauk] Sciences: 19.00.07. Kharkiv: KhNPU. 18 p. [in Ukrainian].
10. Stetsko, I.I. (2011). *Education of high school students' altruism: autoref. Thesis for obtaining sciences. candidate degree ped. Sciences: 13.00.07.* [Vykhovannia altruizmu u starshoklasnykiv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk] Kyiv. 19 p. [in Ukrainian].
11. Kyrychenko, V.I., Yezhova, O.O., Necherda, V.B., Tarasova, T.V., Khomych O.L. (2014). *Formuvannia prosotsialnoi povedinky u uchniv v umovakh preventyvnogo vykhovnoho seredovyshcha zahalnoosvitnoho*

navchalnoho zakladu: monohrafiia [Formation of pupils' prosocial behavior in condition of a preventive educational environment of a general educational institution: educational and methodological manual]. Ternopil: TzOV «Terno-hraf», 2016. 244 p. [in Ukrainian].

12. Bauman, D.J., Cialdini, R.B., Kenrick, D.T. (1981). Altruism as hedonism: Helping and self-gratification as equivalent responses. *Journal of personality and social psychology*. 1981/6. American Psychological Association. 1981. P. 1039.

13. Batson, C.D. (1991). *The altruism question: Toward a social-psychological answer*. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 268 p.

14. Eisenberg, N. (1986). *Altruistic emotion, cognition, and behavior*. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 256 p.

15. Heckhausen J. & Heckhausen H. (2008). *Motivation and action: Introduction and overview*. Cambridge University Press, 2008. 852 p.

16. Kenrick, D.T., Neuberg, S.L., Cialdini, R.B. (2010). *Social psychology. Goals in interaction (5 th ed.)*. Boston, MA: Allyn & Bacon. 256 p.

17. Myers, D.G. (2008). *Social psychology*. New York: Mc Graw Hill, 2008. 794 p.

18. Oliner, S. & Oliner, P.M. (1988). *The altruistic personality: Rescuers of Jews in Nazi Europe*. New York: The Free Press. 450 p.

19. Roth, H. (1969). *Padagogische Anthropologie*. Berlin. 268 s.

20. Trivers, R.L. (1985). *Social evolution*. Menlo Park, CA: Benjamin/ Cummings. 462 p.